

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นของพระสงฆ์*

PARTICIPATION IN PRESERVING LOCAL ARTS AND CULTURE OF MONKS

พระอธิการอินทร์นุช สุวรรณโณ¹, พระครูสุตภักตร์บัณฑิต², พระครูศรีปริยัตยารักษ์³, พระครูวิสุทธิชยากร⁴
และ พระมหาธงชัย สุนทรจาโร⁵

Phra Athikan Innut Suwanno¹, Phrakhru Suthaphatbandit², Phrakhrusri Pariyattayarak³,
Phrakhru Wisutthichayakorn⁴, and Phramaha Thongchai Sundaracaro⁵

¹⁻⁴มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Ratchasima Campus, Thailand

Corresponding Author's Email: neung1976@gmail.com

วันที่รับบทความ : 5 กุมภาพันธ์ 2568; วันที่แก้ไขบทความ 12 กุมภาพันธ์ 2568; วันที่ตอบรับบทความ : 13 กุมภาพันธ์ 2568

Received 5 February 2025; Revised 12 February 2025; Accepted 13 February 2025

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และศิลปกรรมของคนไทยมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่การเป็นหลักคำสอนที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต การสร้างสรรค์ศิลปะและสถาปัตยกรรมในวัดวาอาราม ไปจนถึงการเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและจริยธรรม ประเพณีต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา และทอดกฐิน ล้วนสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังช่วยสร้างเอกลักษณ์และความเข้มแข็งให้สังคมไทย ผ่านการปลูกฝังคุณธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสังคม ทำให้วัฒนธรรม

Citation:

* พระอธิการอินทร์นุช สุวรรณโณ, พระครูสุตภักตร์บัณฑิต, พระครูศรีปริยัตยารักษ์, พระครูวิสุทธิชยากร และ พระมหาธงชัย สุนทรจาโร. (2568). การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นของพระสงฆ์. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 3(1), 137-157.

Phra Athikan Innut Suwanno, Phrakhru Suthaphatbandit, Phrakhrusri Pariyattayarak, Phrakhru Wisutthichayakorn, and Phramaha Thongchai Sundaracaro. (2025). Participation In Preserving Local Arts And Culture Of Monks. Journal of Interdisciplinary Social Development, 3(1), 137-157.;

DOI: <https://doi.org/10.>

Website: <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/>

ไทยมีความสมดุลและยั่งยืน พระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและจิตวิญญาณที่หล่อหลอมให้สังคมไทยมีความเข้มแข็ง มีเอกลักษณ์ และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอด เพื่อสร้างความตระหนักและวางแผนการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ผู้นำชุมชน เช่น พระสงฆ์ ครู หรือผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น งานบุญ ประเพณีท้องถิ่น หรือโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่สังคมไทย

การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกผ่านหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์และชื่อเสียง การคบหามิตรที่ดี และการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง นอกจากนี้ การใช้หลักการบริหาร POSDC ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การบริหารบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแล ช่วยให้การดำเนินงานด้านอนุรักษ์เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนผ่านการสร้างเครือข่ายทางสังคม การใช้เทคโนโลยีเผยแพร่วัฒนธรรม และการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จะช่วยให้ศิลปะและวัฒนธรรมคงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนในระยะยาว

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การอนุรักษ์, พระสงฆ์

Abstract

Buddhism has long been a fundamental foundation shaping the way of life, values, traditions, and artistic expressions of the Thai people. It serves as a guiding principle for life, inspires the creation of art and architecture in temples, and acts as a center for education and ethics. Various traditions, such as Songkran, Buddhist Lent, and the Kathina ceremony, reflect the deep

connection between religion and culture. Furthermore, Buddhism plays a crucial role in strengthening Thai society by instilling moral values, preserving local traditions, and fostering harmony between humans, nature, and society, ensuring cultural balance and sustainability. It is not merely a religion practiced by Thais but an integral part of life and spirituality, shaping a strong, unique, and culturally rich society that is worth preserving and passing on. To promote awareness and develop conservation plans that align with community contexts, local leaders such as monks, teachers, and village heads play a vital role in organizing communal activities, including merit-making ceremonies, local traditions, and environmental conservation projects. These initiatives help build strong relationships and instill a sense of cultural and artistic preservation within Thai society.

The preservation of local arts and culture is essential in maintaining community identity, with Buddhist monks playing a key role in instilling awareness through the principles of *Ditthadhammikattha-samvattanika-dhamma*, which include diligence, financial and reputational integrity, association with good companions, and a life of sufficiency. Additionally, applying the POSDC management principles-planning, organizing, staffing, directing, and controlling-ensures that conservation efforts are systematic and effective.

In conclusion, sustainable development of local arts and culture requires collaboration from all sectors through social networking, the use of technology to promote culture, and the integration of the creative economy with local traditions. A structured and continuous approach will help preserve arts and culture securely, benefiting communities in the long term.

Keywords: Participation, Conservation, Monks

บทนำ

ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในสังคมหนึ่งที่สมาชิกในชุมชนต่างยึดถือปฏิบัติร่วมกัน วัฒนธรรมถือเป็นวิถีชีวิตและทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่นและสังคมไทย โดยแสดงออกผ่านรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ทั้งในด้านการขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ความเชื่อ แหล่งวัฒนธรรม ตลอดจนศิลปวัตถุและโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นทั้งศักยภาพและทุนทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของชุมชนและสังคมไทย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2566) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นของพระสงฆ์เป็นบทบาทสำคัญที่พระสงฆ์ในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ที่นับถือพุทธศาสนามีต่อสังคม พระสงฆ์ยังไม่เพียงแต่ผู้นำจิตวิญญาณทางศาสนาเท่านั้น แต่พระสงฆ์ช่วยรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะและวัฒนธรรมมีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พระสงฆ์ถือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชนแล้ว ยังเป็นผู้รักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับชุมชนไปด้วยกัน (ตะวัน ชัยรัตน์, 2563)

ศาสนาจึงมีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในสังคม ดังนี้

1. ศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชีวิตของบุคคลและคนในสังคม เช่น การบวชในพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นระยะสั้นหรือระยะยาว รวมถึงการจัดพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น พิธีแต่งงาน นอกจากนี้ ศาสนายังเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตตั้งแต่บรรพบุรุษในครอบครัวต่างนับถือศาสนาสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

2. ศาสนามีบทบาทสำคัญในระดับสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมชาวพุทธ ชาวคริสต์ หรือชาวมุสลิม ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยรอบที่ตนเองอาศัยอยู่ในสังคมนั้น ๆ ด้วย

3. ศาสนายังมีความเชื่อมโยงในระดับชาติหรือประเทศ ไม่ว่าบุคคลจะอาศัยอยู่ในประเทศใด ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนาประจำชาตินั้น ๆ ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม และได้รับอิทธิพลจากศาสนานั้นไม่มากนักน้อย

4. ศาสนามีความสำคัญในระดับโลก เนื่องจากศาสนามีหลากหลายศาสนามีผู้นับถือกระจายอยู่ทั่วโลก เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม มีการประชุมระหว่างศาสนาเพื่อหารือและนำหลักธรรมทางศาสนามาแก้ไขปัญหาในระดับโลกอีกด้วย (ชลวิทย์ เจียรจิตต์, 2550)

ดังนั้น การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุก็เป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ วัดมักเป็นแหล่งรวมของศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น พระสงฆ์มีบทบาทในการดูแลและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุในวัด เช่น การดูแลรักษาวัดโบราณ การบูรณะพระพุทธรูป และการเก็บรักษาศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์เหล่านี้ช่วยให้ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงอยู่และสามารถศึกษาได้ในอนาคตการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นบทบาทที่สำคัญและจำเป็น พระสงฆ์ไม่เพียงแต่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ แต่ยังเป็นผู้รักษาและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยพระสงฆ์ช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่และสืบทอดไปยังคนรุ่นต่อไป (ธีระ ธีรเวคิน, 2562)

ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมที่สะท้อนถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมเหล่านี้ควบคู่ไปกับการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ศาสนามีความเชื่อมโยงกับบุคคล สังคม และประเทศ โดยส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์รวมของศิลปะและวัฒนธรรม พระสงฆ์ช่วยดูแลและบูรณะศิลปวัตถุและโบราณสถานทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นคงอยู่เป็นมรดกให้คนรุ่นหลัง

ความหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม

พระบรมราชาบาท พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรฯ พระราชทานในพิธีในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2507 ความตอนหนึ่งว่า “ชาติไทยเรานั้นได้มีเอกราช มีภาษา ศิลปะ และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นของตนเอง มาช้านานหลายศตวรรษแล้ว ทั้งนี้เพราะบรรพบุรุษของเราได้เสียสละอุทิศชีวิต กำลังทั้งกายและใจ สะสมสิ่งเหล่านี้ไว้ให้เพื่อพวกเรา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องรักษา สิ่งเหล่านี้ไว้ให้คงทนถาวร เป็นมรดกของอนุชนรุ่นหลังต่อไป ข้าพเจ้าเห็นว่าโบราณวัตถุและ ศิลปวัตถุทั้งหลายนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ชี้ให้เห็นอดีตอันรุ่งโรจน์ของชาติไทยเรา เป็นประโยชน์ แก่การศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี และวัฒนธรรม จึงควรที่ทุกฝ่ายจะได้ ช่วยกันทะนุถนอมบำรุงรักษาอย่าให้สูญสลายไป” (กรมศิลปากร, 2568)

การอนุรักษ์ (Conservation) เป็นกระบวนการที่มุ่งรักษาและปกป้องวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่กำลังจะสูญหายหรือหาได้ยาก ซึ่งไม่สามารถฟื้นฟูหรือพัฒนาให้กลับคืนมาได้ อีก การอนุรักษ์จึงมีเป้าหมายเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ค้นคว้า และเรียนรู้ถึงร่องรอยความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีต โดยการอนุรักษ์ไม่เพียงแต่เป็นการเก็บ รักษาไว้เท่านั้น แต่ยังต้องใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและ สังคมในพื้นที่นั้น ๆ รวมทั้งสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว โดยสูญเสีย ประโยชน์ให้น้อยที่สุด การอนุรักษ์ยังต้องคำนึงถึงการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อย่างเท่าเทียมและทั่วถึง เพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมได้รับประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ การอนุรักษ์ยังต้องคำนึงถึงบริบทของเวลาและสถานที่ (Time and Space) กล่าวคือต้องเข้าใจ ว่าการอนุรักษ์ไม่ใช่การเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ โดยไม่ทำอะไรเลย แต่ต้องมีการจัดการ อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดผลกระทบต่องานแวดล้อมและสังคมน้อยที่สุด การอนุรักษ์จึงเป็น กระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม ดั้งเดิม ตลอดจนการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยมุ่งหวังให้มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ยังคงอยู่เป็นแหล่ง เรียนรู้และสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคต (คณะกรรมการดำเนินงานและ ประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย, 2541)

คำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งแผลงมาจากคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ มีการให้ความหมายและการนำไปใช้ที่แตกต่างกัน ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ การให้ความหมายและการนำมาใช้นั้นล้วนมีส่วนถูกต้องด้วยกันทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับมุมมองและแนวคิดของบุคคลที่ให้ความหมายหรือนำมาใช้ ด้วยเหตุนี้ การพยายามหาข้อสรุปที่ตายตัวเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” จึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก และอาจไม่ใช่สิ่งที่สมควรทำเพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่กว้างขวางและมีความหลากหลาย ทั้งยังสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและเวลา ซึ่งทำให้การตีความหรือให้ความหมายอาจแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และมุมมองของผู้ให้ความหมาย วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ โดยเกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาร่วมกันของคนในสังคมอย่างต่อเนื่องยาวนาน วัฒนธรรมไม่เพียงแต่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงศิลปะ ภาษา วรรณกรรม ดนตรี การแต่งกาย อาหาร ตลอดจนเทคโนโลยีและวิธีการจัดการกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่คนในสังคมสร้างสรรค์ขึ้น วัฒนธรรมเป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์และความเป็นตัวตนของกลุ่มคนหรือสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งถูกหล่อหลอมขึ้นจากประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ สภาพทางภูมิศาสตร์ และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งรอบตัว วัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจระหว่างคนในสังคมเดียวกันหรือต่างสังคมกัน โดยการถ่ายทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การสั่งสมและถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นผ่านกระบวนการต่าง ๆ ทั้งทางการศึกษา การเล่าเรื่อง การปฏิบัติตามประเพณี และการแลกเปลี่ยนทางสังคม ซึ่งทำให้วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตามยุคสมัย อย่างไรก็ตาม แม้วัฒนธรรมจะปรับตัวไปตามบริบทใหม่ ๆ แต่แก่นแท้หรือคุณค่าหลักของวัฒนธรรมมักยังคงอยู่ เพื่อเป็นรากฐานที่แข็งแรงให้กับสังคมในการก้าวไปข้างหน้าอย่างมีเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงไม่เพียงเป็นมรดกทางปัญญาที่ควรค่าแก่การรักษาและสืบทอด แต่ยังเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการสร้างสรรค์สังคมให้ก้าวไกล โดยไม่ละทิ้งรากเหง้าและอดีตที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน (กัญญารัตน์ เวชศาสตร์, 2550)

วัฒนธรรมมีความหมายที่ครอบคลุมถึงแบบแผนในความคิดและการกระทำที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมกลุ่มเล็กหรือสังคมใหญ่ มนุษย์ได้สร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีการปฏิบัติ ตลอดจนความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ รวมทั้งสร้างความเจริญงอกงามให้กับชีวิต ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นผลมาจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ โดยมีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ วัฒนธรรมก่อให้เกิดทั้งผลกระทบและผลิตผล ทั้งในรูปแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งล้วนมีคุณค่าควรแก่การศึกษา วิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้าง และแลกเปลี่ยน กระบวนการเหล่านี้ช่วยสร้างดุลยภาพในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข สันติสุข และอิสรภาพ ซึ่งทั้งหมดนี้คือรากฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับวัฒนธรรมไทย โดยเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และศิลปกรรมของคนไทยมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่การเป็นหลักคำสอนที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต การสร้างสรรค์ศิลปะและสถาปัตยกรรมในวัดวาอาราม ไปจนถึงการเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและจริยธรรม ประเพณีต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา และทอดกฐิน ล้วนสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังช่วยสร้างเอกลักษณ์และความเข้มแข็งให้สังคมไทย ผ่านการปลูกฝังคุณธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสังคม ทำให้วัฒนธรรมไทยมีความสมดุลและยั่งยืน และยังเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของคนไทยมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อหลายศตวรรษก่อน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์และจิตวิญญาณของชาติไทย (ศิริมา ทองสว่าง, 2567)

พระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมไทยพระพุทธศาสนาได้กลายเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมไทยในหลายด้าน เริ่มตั้งแต่การเป็นหลักคำสอนที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความกตัญญู ความเมตตา การให้อภัย และการทำบุญทำทาน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ถูกถ่ายทอดและสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของคนไทย ผ่านการปฏิบัติตามประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมไทยล้วนมีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งนอกจากจะเป็นเทศกาลเฉลิมฉลองปีใหม่ไทย ยังมีกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การสรงน้ำพระ และการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประเพณีเข้าพรรษาที่เน้นการทำความดีและละเว้นการทำบาป ประเพณีทอดกฐินซึ่งเป็นการทำบุญใหญ่ประจำปี พิธีกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การทำบุญวันเกิด การบวชพระ การแต่งงาน และการทำบุญงานศพ (สุนทร เพชรทอง, 2548)

ศิลปะและสถาปัตยกรรม พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยอย่างมาก วัดวาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยล้วนเป็นศูนย์รวมของศิลปะชั้นสูง ทั้งทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เช่น พระพุทธรูป ที่มีรูปแบบศิลปะเฉพาะตัว เช่น พระพุทธรูปสุโขทัย พระพุทธรูปเชียงแสน และพระพุทธรูปรัตนโกสินทร์ วัดและโบสถ์ ที่มีสถาปัตยกรรมอันงดงาม เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตร และวัดอรุณราชวราราม จิตรกรรมฝาผนัง ที่เล่าเรื่องราวทางพุทธศาสนาและวรรณคดีไทย พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาภาษาและวรรณกรรมไทย ภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนาได้ถูกนำมาใช้ในภาษาไทยจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของภาษาไทย ในปัจจุบัน วรรณกรรมไทยหลายเรื่องยังได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ชาดก และวรรณกรรมสอนธรรมะต่าง ๆ วัดในอดีตเคยเป็นศูนย์กลางของการศึกษา โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอน ทั้งด้านวิชาการและหลักธรรม จนกระทั่งปัจจุบัน หลักธรรมทางพุทธศาสนายังถูกนำมาใช้ในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้กับคนในสังคม พระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมวิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทย เช่น การให้ความสำคัญกับการทำบุญ การเคารพผู้ใหญ่ การรู้จักพอเพียง และการดำรงชีวิตอย่างสมณะ หลักธรรมเรื่องอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 ยังเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและสร้างความสุขให้กับชีวิต ในการอนุรักษ์และสืบทอด พระพุทธศาสนายังเป็นพลังสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทย

วัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งด้านศิลปะ ประเพณี และภาษารวมทั้งส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและเกื้อกูลกันพระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและจิตวิญญาณที่หล่อหลอมให้สังคมไทยมีความเข้มแข็ง มีเอกลักษณ์ และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551)

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมวัฒนธรรมไทย ทั้งในด้านวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี ศิลปกรรม และภาษา ศาสนาพุทธเป็นแกนกลางของสังคมไทย โดยกำหนดแนวทางจริยธรรมผ่านหลักธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีสำคัญ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา และทอดกฐิน อีกทั้งยังมีอิทธิพลต่อศิลปะและสถาปัตยกรรม เช่น พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง และวัดวาอารามต่าง ๆ นอกจากนี้ ศาสนาพุทธยังเป็นศูนย์กลางการศึกษาในอดีตและมีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมและการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ทำให้สังคมไทยมีความมั่นคงและยั่งยืน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกับชุมชน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนเป็นกระบวนการที่สำคัญในการรักษาและสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับสังคมอย่างยั่งยืน โดยเริ่มจากการสร้างความตระหนักและความเข้าใจให้กับคนในชุมชนเกี่ยวกับคุณค่าของการอนุรักษ์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอบรม การเสวนา หรือการจัดนิทรรศการ เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงความจำเป็นและประโยชน์ของการอนุรักษ์ และมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมอนุรักษ์ต่าง ๆ โดยการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทาง ซึ่งจะช่วยให้การอนุรักษ์สอดคล้องกับความต้องการและบริบทของชุมชนมากขึ้น การร่วมมือกันปฏิบัติจากทุกฝ่ายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่น การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม หรือการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม จะช่วยสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งให้กับชุมชน ผู้นำชุมชน เช่น พระสงฆ์ ครู หรือผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการเป็นแบบอย่างและผู้นำทางความคิด การส่งเสริมให้ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จะช่วย

สร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้คนในชุมชนปฏิบัติตาม การจัดกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เช่น งานบุญ ประเพณีท้องถิ่น หรือโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชนและเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ชุมชนควรเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ เพื่อนำแนวคิดใหม่ ๆ และวิธีการที่เหมาะสมมาปรับใช้ในการอนุรักษ์ นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนองค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานต่าง ๆ จะช่วยเสริมสร้างศักยภาพและทรัพยากรในการอนุรักษ์ การประเมินผลและปรับปรุงโครงการอนุรักษ์อย่างสม่ำเสมอ โดยการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน จะช่วยให้ทราบถึงจุดแข็งและจุดที่ต้องพัฒนา เพื่อให้การอนุรักษ์มีประสิทธิภาพมากขึ้นการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด การสร้างความตระหนัก การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการปฏิบัติร่วมกันจะช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถรักษามรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับสังคมได้อย่างยาวนานการมีส่วนร่วมเป็นสถานการณ์ที่คนส่วนหนึ่งมารวมตัวกันด้วยความสมัครใจ ด้วยการมีสำนึกร่วมกัน มีอัตลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เพื่อแสดงความคิดเห็นและความห่วงใย ความสนใจ และการกระทำต่าง ๆ เพื่อสนับสนุน กัดดัน เรียกร้อง และตรวจสอบภาครัฐและภาคธุรกิจให้ทำงานด้วยความโปร่งใส และมีประสิทธิภาพ เพื่อการอยู่ดีกินดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำว่า "ส่วนร่วม" หมายถึง การเข้าไปมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ดี เช่น การบำเพ็ญกุศล หรือการลงทุนในธุรกิจ หรือแม้แต่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ไม่ดี เช่น การทุจริต การมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการกระทำเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งการเกี่ยวข้อนี้นี้จะกระตุ้นให้บุคคลมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือ (Contribution) เพื่อให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย และยังทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบต่อกันอีกด้วย กิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ส่วนใหญ่มีก้าอศัยการมีส่วนร่วมเป็นตัวขับเคลื่อนให้งานสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยเฉพาะในการบริหารงาน การมีส่วนร่วมถือเป็นทั้งเครื่องมือและกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้กิจการต่าง ๆ ประสบความสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์ การที่บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น หมายถึงบุคคลนั้น

ต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) กับการดำเนินกิจกรรมหรือปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ขององค์กรอย่างแท้จริง เมื่อบุคคลมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร ย่อมทำให้เกิดความผูกพันต่อกิจการนั้น ๆ และในที่สุดก็จะนำไปสู่ความผูกพันต่อองค์กรโดยรวม ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงไม่เพียงสร้างความเกี่ยวข้องเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดความผูกพัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้องค์กรหรือกลุ่มสามารถดำเนินงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (บุญเกียรติ การะเวกพันธุ์, 2563)

ส่วนคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การที่บุคคลเข้ามามีบทบาทหรือร่วมทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกับผู้อื่น ดังนั้น การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation Management) จึงเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารเปิดโอกาสให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ โดยเน้นการร่วมมือกันทำงานอย่างประสานสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน และใช้ความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคลอย่างสร้างสรรค์เพื่อแก้ไขปัญหาทางการบริหาร การบริหารแบบมีส่วนร่วมตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดการแบ่งอำนาจหน้าที่ (Delegation of Authority) ซึ่งผู้บริหารจะมอบอำนาจและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการให้กับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา โดยไม่เพียงแต่ให้พวกเขาได้สัมผัสกับปัญหาหรือแสดงความห่วงใยเท่านั้น แต่ยังให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง เพื่อให้การทำงานมุ่งไปสู่เป้าหมายขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จร่วมกัน

การมีส่วนร่วมเป็นทฤษฎีที่ส่งเสริมการเปิดโอกาสให้บุคลากรหรือคนในองค์กรได้มีส่วนในการร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง ร่วมตัดสินใจ ร่วมสนับสนุน รวมทั้งร่วมติดตามและตรวจสอบการปฏิบัติงานได้ โดยทฤษฎีที่ได้ยกมาแสดง คือ 1. ทฤษฎีการสร้างภาวะผู้นำ ในฐานะที่ผู้นำเป็นจุดศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและกิจกรรมของกลุ่ม 2. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อม (ชักจูงใจ) มวลชน เป็นทฤษฎีที่ต้องการสร้างความสนใจในเรื่องนั้นให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง ให้เกิดศรัทธาและตรงกับความต้องการของเขา 3. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร เป็นทฤษฎีของการใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน โดยการกระจายอำนาจการบริหารงานไปยังท้องถิ่น และใช้วิธีการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ รวมทั้งประเมินผลด้วย และ 4. ทฤษฎีการสื่อสาร เป็นทฤษฎีที่เน้นกระบวนการในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างมนุษย์ภายใต้

สภาพแวดล้อม โดยทฤษฎีการสื่อสารนี้มีทฤษฎีย่อยเป็นองค์ประกอบสำคัญ คือ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการจูงใจโดยสิ่งแลกเปลี่ยน และทฤษฎีการพิจารณาทางสังคม เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการจูงใจด้วยการพูด และทฤษฎีสุดท้ายคือ ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม เป็นทฤษฎีที่มองสังคมว่ามีลักษณะคล้ายเป็นบ้ำหลอมขนาดใหญ่ สำหรับหล่อหลอมแนวคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

พระสงฆ์มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการเทศนาและการสอน สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ว่าคือ “หลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรมม” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 54 : 340-342) ซึ่งหมายถึง หลักธรรมอันเป็นไปด้วยการหมั่น ประกอบการงาน การรักษาทรัพย์ที่ตนหามาได้ การมีเพื่อนเป็นคนดีเลือกคบหา การเรียนรู้เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีของตน และการอยู่อย่างพอเพียงประกอบด้วย 4 ด้าน ดังนี้

1. อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) การถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงาน ประกอบด้วยการมีสติ สมาธิ ปัญญา เพื่อให้การทำงานทุกอย่าง ประสบผลสำเร็จ ความขยันหมั่นเพียร หรือ อุฏฐานสัมปทา เป็นคุณธรรมสำคัญที่นำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำงาน การศึกษา หรือการสร้างฐานะให้กับตนเองและครอบครัว การจะได้มาซึ่งสิ่งของเงินทอง ชื่อเสียงเกียรติยศ หรือแม้แต่ความก้าวหน้าในชีวิตนั้น ย่อมต้องอาศัยความพยายาม ความอดทน และการต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ อย่างไม่ย่อท้อ เช่น ข้าราชการผู้ต้องการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง ซึ่งนอกจากจะนำมาซึ่งเกียรติยศให้ตนเองแล้วยังเป็นความภาคภูมิใจของวงศ์ตระกูลด้วย ย่อมต้องขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ ส่วนนักเรียนนักศึกษาที่ปรารถนาความสำเร็จด้านการเรียน ก็ต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง แม้แต่การประกอบอาชีพเพื่อสร้างฐานะและเลี้ยงดูครอบครัว ก็จำเป็นต้องอาศัยความมานะอดุสาหะและความขยันหมั่นเพียรเช่นกัน

ดังนั้น ความสำเร็จในทุกด้านของชีวิต ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยปราศจากความเพียรพยายาม ความขยันหมั่นเพียรจึงเป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรยึดถือและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำพาชีวิตไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จที่ยั่งยืน

2. อารักขสัมปทา (การรักษาดี) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด หมายถึง การที่เราต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการสร้างฐานะ ชื่อเสียง และอนาคตให้มั่นคง แต่หากไม่รู้จักรักษาสິงที่หามาได้ ก็อาจสูญเสียไปอย่างรวดเร็ว การรักษาชื่อเสียงนั้น หมายถึง การหลีกเลี่ยงการกระทำความชั่วหรือการมัวเมาในอบายมุข เช่น การไม่ดื่มสุรา ไม่เสพยาเสพติด และไม่เล่นการพนันทุกรูปแบบ ส่วนการรักษาทรัพย์นั้น หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายอย่างมีสติ ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักเก็บออม และวางแผนการใช้เงินอย่างเหมาะสม ในขณะที่การประหยัด คือ การใช้จ่ายเงินทองอย่างคุ้มค่า เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัดยังช่วยสร้างความมั่นคงในชีวิตในระยะยาว การรู้จักวางแผนทางการเงิน เช่น การออมเงินเพื่อใช้ในยามจำเป็น การลงทุนอย่างชาญฉลาด หรือการสร้างแหล่งรายได้เสริม ล้วนเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้เรามีชีวิตที่มั่นคงและปลอดภัยจากความเสี่ยงต่าง ๆ การรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า ไม่เพียงแต่ช่วยให้เรามีเงินเก็บมากขึ้น แต่ยังช่วยลดความเครียดและความกังวลเกี่ยวกับปัญหาการเงินในอนาคต การประหยัดยังเป็นพื้นฐานของการสร้างวินัยในชีวิต การรู้จักควบคุมตนเอง รู้จักความพอดี และไม่ตามใจความต้องการที่เกินจำเป็น จะช่วยให้เรามีความสุขกับสิ่งที่มีอยู่ได้โดยไม่ต้องดิ้นรนหาสิ่งอื่นเพิ่มเติม การรู้จักพอเพียงและใช้ชีวิตอย่างสมดุลจึงเป็นหัวใจสำคัญของการมีชีวิตที่สงบสุขและยั่งยืน

3. กัลป์ยาณมิตรตตา (ความมีกัลยาณมิตร) การที่เลือกคบคนดี ไม่คบคบชั่ว การประพฤติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดี ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา การคบคนดีเป็นมิตร หรือที่เรียกว่า "กัลยาณมิตรตตา" นั้น เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในชีวิต เพราะมนุษย์เรามีอายอยู่เพียงลำพังได้ในสังคม ย่อมต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน บุคคลที่เราสามารถไว้วางใจและมีความปรารถนาดีต่อเรานั้นหาได้ไม่ถ้ง่ายนัก ดังนั้น การเลือกคบหาสมาคมกับคนดีจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะมิตรภาพนั้นมีอิทธิพลต่อชีวิตเรามาก หากเราคบคนดีเป็นมิตร ก็จะได้รับทั้งคำแนะนำที่ดี การสนับสนุนในทางที่ถูกต้อง และแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้า ในทางตรงกันข้าม หากเราคบคนชั่วเป็นมิตร

ย่อมมีโอกาสถูกชักนำไปในทางที่ผิด อาจทำให้เราตกอยู่ในความชั่วหรือพบกับความหายนะได้ โดยไม่รู้ตัว คนดีนั้นจะช่วยชี้แนะแนวทางที่เหมาะสม ช่วยเตือนสติเมื่อเราหลงทาง และเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ดี ดังนั้น การเลือกคบคนดีจึงไม่เพียงแต่ช่วยให้เรามีชีวิตที่ปลอดภัยและมั่นคงเท่านั้น แต่ยังช่วยให้เราเติบโตทั้งทางปัญญาและจิตใจ อันจะนำไปสู่ความสุขและความสำเร็จในชีวิตได้อย่างแท้จริง

ลักษณะของมิตรที่ดี คือ 1. มิตรอุปการะ ได้แก่ เพื่อนที่คอยช่วยเหลือเตือนสติมิให้ประมาท ช่วยป้องกันมิให้ทำชั่ว ช่วยป้องกันรักษาทรัพย์ และชื่อเสียงของเพื่อน สามารถพึ่งพาอาศัยได้ในยามทุกข์ยาก 2. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ได้แก่ มิตรที่ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ ปกปิดความลับของเพื่อน 3. มิตรแนะนำประโยชน์ ได้แก่ คอยห้ามมิให้เพื่อนทำชั่ว แนะนำหนทางแห่งความดี ความเจริญให้แก่เพื่อน และ 4. มิตรมีความรักใคร่ คือ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ทุกข์ก็ทุกข์ด้วยไม่ทิ้งเพื่อน โด่เยียดคนที่ติเตียนเพื่อน รับรองคนที่สรรเสริญเพื่อน

4. สมชีวิตา (การดำรงชีพอย่างเพียงพอ) หมายถึง การดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอดี รู้จักทางเจริญและทางเสื่อมของโภคทรัพย์ รู้จักเลี้ยงชีพอย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินไป และไม่ตระหนี่ถี่เหนียวจนผิดเคือง โดยยึดหลักที่ว่า รายได้ของเราต้องเหนือกว่ารายจ่าย และรายจ่ายของเราต้องไม่เกินกว่ารายได้ การดำรงชีวิตอย่างพอเพียงนั้น เริ่มจากการรู้จักตนเอง รู้ว่าอะไรจำเป็นหรือไม่จำเป็น รู้จักวางแผนการใช้จ่ายอย่างรอบคอบ และรู้จักเก็บออมเพื่อสร้างความมั่นคงในอนาคต การไม่สุรุ่ยสุร่ายช่วยให้เราหลีกเลี่ยงการก่อหนี้ และการไม่ตระหนี่จนเกินไปก็ช่วยให้ชีวิตไม่ผิดเคืองหรือขาดแคลนจนทำให้เกิดความทุกข์ นอกจากนี้ สมชีวิตายังสอนให้เรารู้จักความพอดีในการใช้ชีวิต รู้จักแบ่งปันเมื่อมีโอกาส และรู้จักขยันหมั่นเพียรเพื่อสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ การรู้จักประมาณตนเช่นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้ชีวิตมีความสุขสงบ แต่ยังช่วยสร้างสมดุลระหว่างการทำงาน การพักผ่อน และการสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น การยึดหลักสมชีวิตาจึงไม่เพียงเป็นแนวทางการใช้ชีวิตที่ช่วยให้เราอยู่รอดในโลกที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน แต่ยังเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจและความสุขที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554)

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรมเป็นหลักพุทธธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ประกอบด้วย 1. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) การมีความ

ขยันหมั่นเพียรในการทำงานหรือในหน้าที่ที่รับผิดชอบหรือปฏิบัติอยู่ โดยไม่มีความย่อท้อ

2. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) การรู้จักคุ้มครอง รักษาให้คงอยู่ มิให้ลดน้อยถอยลง มิให้อันตรธานสูญหาย และมีให้เสื่อมสลายไป
3. กัลยาณมิตตตา (ถึงพร้อมด้วยมิตรที่ดี) การมี เครือข่ายหรือแนวร่วมในการทำงานตามแบบกัลยาณมิตร และ
4. สมชีวิตา (ถึงพร้อมด้วย ความพอดี) ความเหมาะสม ความมีเหตุผล ความพอประมาณ มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มีความ สมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปะและ วัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการเทศนาและการสอนตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรมม ซึ่งเน้น การดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรม 4 ด้าน ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) การรักษา ทรัพย์และความประหยัด (อารักขสัมปทา) การคบหามิตรที่ดี (กัลยาณมิตตตา) และการดำรง ชีพอย่างพอเพียง (สมชีวิตา) โดยหลักธรรมเหล่านี้ช่วยให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษา วัฒนธรรมและใช้ชีวิตอย่างมั่นคงและสมดุล

พุทธวิธีในการบริหาร

พุทธวิธีในการบริหาร เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบันและคณะสงฆ์ยังคงดำเนินการบริหารคณะสงฆ์ตามพุทธวิธีในการบริหาร ซึ่งสามารถเปรียบเทียบทฤษฎีในการบริหารจัดการทางตะวันตกของนักบริหาร ได้แก่ หลัก POSDC ประกอบด้วย

1. P คือ Plan หมายถึง การวางแผน เป็นกระบวนการสำคัญในการกำหนดแนวทาง หรือขั้นตอนการดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือความสำเร็จที่ตั้งไว้ในอนาคต การวางแผนไม่เพียงช่วยให้การทำงานเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ แต่ยังช่วยลดความเสี่ยง และความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้

ขั้นตอนการวางแผน 1. การกำหนดเป้าหมายเป้าหมายต้องชัดเจน วัดผลได้ และ สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ขององค์กร การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม 2. วิเคราะห์ปัจจัยภายในและ ภายนอกที่อาจส่งผลต่อการดำเนินงาน เช่น จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) 3. การกำหนดกลยุทธ์ กำหนดแนวทางหรือวิธีการที่จะใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย

โดยพิจารณาจากทรัพยากรที่มีอยู่ 4. การดำเนินการตามแผนนำแผนที่กำหนดไว้ไปปฏิบัติอย่างเป็นระบบ และมอบหมายหน้าที่ให้กับผู้รับผิดชอบที่เหมาะสม 5. การติดตามและประเมินผลตรวจสอบความคืบหน้าและประสิทธิภาพของการดำเนินงานตามแผน หากพบปัญหาให้ปรับปรุงแผนให้เหมาะสม (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2564)

2. O คือ Organization หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายการบังคับบัญชาภายในองค์กร เป็นกระบวนการสำคัญในการออกแบบระบบการทำงานขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ โดยการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กร และกำหนดสายการบังคับบัญชาที่ชัดเจน เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมายขององค์กร

องค์ประกอบสำคัญในการกำหนดโครงสร้างองค์กร 1. การแบ่งงานกันทำหมายถึง เป็นการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบให้กับสมาชิกในองค์กรตามความเชี่ยวชาญและทักษะของแต่ละคน การแบ่งงานอย่างเหมาะสมจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความเชี่ยวชาญในงานเฉพาะด้าน 2. การกระจายอำนาจ เป็นการมอบหมายอำนาจในการตัดสินใจและความรับผิดชอบให้กับบุคคลหรือทีมงานในระดับต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การกระจายอำนาจช่วยลดความล่าช้าในการตัดสินใจ และส่งเสริมให้พนักงานมีส่วนร่วมในการทำงานมากขึ้น 3. สายการบังคับบัญชาเป็นเส้นทางการรายงานและความรับผิดชอบภายในองค์กร ที่กำหนดว่าใครเป็นผู้บังคับบัญชาและใครเป็นผู้ใต้บังคับบัญชา สายการบังคับบัญชาที่ชัดเจนช่วยให้การตัดสินใจและการสื่อสารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ 4. การประสานงาน เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานหรือทีมงานต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (สมคิด บางโม, 2563)

3. S คือ Staff หมายถึง งานบุคลากร เป็นกระบวนการสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลภายในองค์กร เพื่อให้ได้บุคลากรที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับงาน ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากร การรักษาบุคลากรที่ดีไว้ในองค์กร ตลอดจนการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่เอื้อต่อการเติบโตและประสิทธิภาพของพนักงาน

งานบุคลากรเป็นกระบวนการที่สำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลภายในองค์กร เริ่มตั้งแต่การสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาศักยภาพของพนักงาน การประเมินผลการทำงาน และการรักษาบุคลากรที่ดีไว้ในองค์กร การดำเนินงานบุคลากรอย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยให้องค์กรมีบุคลากรที่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนในระยะยาว (เบญจมาศ เปาะทอง, 2562)

4. D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นกระบวนการสำคัญในการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการสื่อสารและการประสานงาน เพื่อให้การดำเนินการตามแผนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ผู้บริหารหรือผู้นำต้องมีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำที่แข็งแกร่ง เพื่อสร้างแรงจูงใจและนำทีมงานไปสู่ความสำเร็จ

การอำนวยการเป็นกระบวนการที่สำคัญในการบริหารจัดการ เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมาย ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำที่แข็งแกร่ง เพื่อสร้างแรงจูงใจและนำทีมงานไปสู่ความสำเร็จ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การประสานงานที่ดี และการแก้ไขปัญหาอย่างทันท่วงที ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การอำนวยการประสบความสำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน (เบญจมาศ เปาะทอง, 2562)

5. C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร และเป็นกลไกหลักในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การทำงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับนโยบาย มาตรฐาน และกฎระเบียบขององค์กร

การกำกับดูแลเป็นกระบวนการที่สำคัญในการควบคุมคุณภาพการปฏิบัติงานและแก้ไขปัญหาภายในองค์กร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การทำงานเป็นไปตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับมาตรฐานที่กำหนด ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแล โดยต้องเป็นผู้นำที่สร้างวัฒนธรรมการทำงานที่มีคุณภาพ สื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ และสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น การกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพจะช่วยสร้างความมั่นคงและความน่าเชื่อถือให้กับองค์กร และนำไปสู่ความสำเร็จในระยะยาว (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2564)

สรุป

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และศิลปกรรมของคนไทยมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่การเป็นหลักคำสอนที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต การสร้างสรรค์ศิลปะและสถาปัตยกรรมในวัดวาอาราม ไปจนถึงการเป็นศูนย์กลางของการศึกษาและจริยธรรม ประเพณีต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา และทอดกฐิน ล้วนสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังช่วยสร้างเอกลักษณ์และความเข้มแข็งให้สังคมไทย ผ่านการปลูกฝังคุณธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสังคม ทำให้วัฒนธรรมไทยมีความสมดุลและยั่งยืน พระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและจิตวิญญาณที่หล่อหลอมให้สังคมไทยมีความเข้มแข็ง มีเอกลักษณ์ และมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอบรม การเสวนา หรือการจัดนิทรรศการ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการอนุรักษ์ ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานสอดคล้องกับความต้องการและบริบทของชุมชนมากขึ้น การร่วมมือกันปฏิบัติจากทุกฝ่ายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน เช่น พระสงฆ์ ครู หรือผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เช่น งานบุญ ประเพณีท้องถิ่น หรือโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่สังคมไทย

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้หลักธรรมที่พุทธธรรมมีกตธสังวัตตนิคธรรม ได้แก่ 1. อุฏฐานสัมปทา หรือความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน 2. อารักขสัมปทา หรือการรู้จักรักษาทรัพย์สินและชื่อเสียง 3. กัลยาณมิตตตา หรือการคบคนดีเป็นมิตร ซึ่งช่วยส่งเสริมการพัฒนาตนเองและหลีกเลี่ยงทางเสื่อม และ 4. สมชีวิตา หรือการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง รู้จักประมาณตน และการใช้หลักพุทธวิธีในการบริหารในการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น หลัก POSDC ได้แก่ 1. การวางแผน (Plan) ซึ่งเน้นการกำหนดเป้าหมาย วิเคราะห์สภาพแวดล้อม และกำหนด

กลยุทธ์เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ 2. การจัดองค์กร (Organization) ที่มุ่งจัดโครงสร้างความสัมพันธ์และสายการบังคับบัญชาให้ชัดเจน เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ 3. งานบุคลากร (Staff) ซึ่งครอบคลุมการสรรหา พัฒนา และรักษามูลค่าบุคลากรให้เหมาะสมกับงาน 4. การอำนวยการ (Directing) ที่เน้นการสื่อสาร การสร้างแรงจูงใจ และการนำทีมงานให้บรรลุเป้าหมาย และ 5. การกำกับดูแล (Controlling) เพื่อควบคุมคุณภาพการทำงานและแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ หลักการเหล่านี้ไม่เพียงช่วยให้การบริหารงานเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ แต่ยังส่งเสริมให้องค์กรมีความมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (24 มกราคม 2568). พระราชดำรัสในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย. เรียกใช้เมื่อ 12 มกราคม 2568 จาก กรมศิลปากร: [https://www.finearts.go.th/ayutthayahistoricalpark/view/รัชกาลที่ 9](https://www.finearts.go.th/ayutthayahistoricalpark/view/รัชกาลที่9กับการเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดสุโขทัย) กับการเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดสุโขทัย
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2566). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กัญญารัตน์ เวชศาสตร์. (2550). การศึกษาเรื่องหงส์จากศิลปกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- คณะกรรมการดำเนินงานและประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย. (2541). แผนแม่บทวันอนุรักษ์มรดกไทย. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). วัฒนธรรมไทยกรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชลวิทย์ เจียรจิตต์. (2550). กรุงเทพมหานคร: หจก. อิลลาส กราฟฟิค & พรีนติ้ง.
- ตะวัน ชัยรัตน์. (2563). ชีวิตกับสังคมไทย. เชียงใหม่: วิทยาลัยสารพัดช่างเชียงใหม่.
- ธีระ ธีรเวคิน. (2562). ตัวตนบุคคลและความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- บุญเกียรติ การะเวกพันธุ์. (2563). เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนการบริหารงานนโยบายไปปฏิบัติและการประเมินผลนโยบาย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เบญจมาศ เปาะทอง. (2562). การจัดการเชิงกลยุทธ์. สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- ศิริมา ทองสว่าง. (2567). สังคมและวัฒนธรรม : ปรัชญาประเด็นร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมคิด บางโม. (2563). องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (2564). การบริหารเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- สุนทร เพชรทอง. (2548). มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคัมภีร์โบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.